

Pastoraalipsykologian puolustus Itä-Suomesta

Kommenttipuheenvuoro Auli Vähäkankaalle

Tahdon tuoda esiin muutamia näkökohtia professori Auli Vähäkankaan kirjoitukseen pastoraaliteologiasta *Teologisen Aikakauskirjan* numerossa 1/2018. Koska professori Vähäkangas näkee tärkeäksi, että tutkija on tietoinen omasta suhteestaan tutkittavaan aiheeseen,¹ kerron ensin omasta ammatillisesta suhteestani pastoraalipsykologian tutkimusaiheisiin.

Olen Itä-Suomen yliopistosta vuonna 2016 väitellyt teologian tohtori. Pastoraalipsykologisessa väitöstutkimuksessani tarkastelin uskonnollisten ja hengellisten kysymysten käsittelyä suomalaisissa psykoterapioissa.² Väitöstutkimukseni ohjaajina toimivat professori Paavo Kettunen ja pastoraalipsykologian dosentti, koulutusanalyytikko Matti Hyrck († 2014). Muita koulutuksiani ovat Turun yliopistossa suoritettu lääketieteen lisensiaatin (1993) ja psykiatrian erikoislääkärin (2002) tutkinto, Therapie-säätiössä käyty kolmivuotinen erityistason psykoterapeutin (2004) ja viisivuotinen psykoanalyytikon koulutus (2010). Psykoanalyytinen viitekehitykseni on vahvasti objektiivisuhdeteoreettinen. Minut on ordinoitu evankelis-luterilaisen kirkon papiksi Tampereella vuonna 2011. Harjoitan myös

”elävää teologiaa” ohjaamalla retiriittejä ja toimimalla hengellisenä ohjaajana. Näin ollen olen mielestäni hyvin perillä pastoraalipsykologian historiasta ja käytännöistä. Myös uskonnon psykoanalyysi tai oikeammin, uskonnollisten ilmiöiden psykoanalyttinen tarkastelu, on minulle tuttua sekä teoreettisesti että käytännön tasolla psykoanalyytikon ja psykoterapeutin vastaanottotyön kautta.³

Edustan ajattelua, jossa pastoraalipsykologia ja pastoraaliteologia voivat elää yhdessä samanarvoisina tutkimusaloina. Käsittekseni mukaan niiden näkökulma on erilainen, mutta kumpikaan ei ole toisen ylä- tai alapuolella. Omassa mielessäni pastoraalipsykologia on avointa muillekin tieteille kuin psykologialle, toimihan pastoraalipsykologian ”isä” Anton T. Boisenkin monella tieteenalalla. Seuraavat kommenttini nousevat tästä näkökulmasta.

Kirjoituksessaan professori Vähäkangas kiteyttää emeritusprofessori Paavo Kettusen kirjaa *Auttava kohtaaminen 1* seuraavasti: ”Kettusen määrityksessä pastoraalipsykologia on käytännön sielunhoitoa tutkiva ala, jonka tutkimusta tehdään evankelis-luterilaisen kirkon kontekstissa.”⁴ Käsi-

tykseni mukaan Kettusen näkemys pastoraalipsykologiasta on tätä paljon laajempi. Jo Vähäkankaan merkitsemän viitteen sivuilla (261–263) Kettunen kirjoittaa: ”Pastoraalipsykologia on käytännöllisen teologian osa-alue, joka pyrkii ottamaan todesta sekä teologian että psykologian. Se ei vain hyödynnä ja käytä niitä apunaan, vaan se pyrkii refleктоimalla kehittämään uutta teologista ja psykologista näkemystä.”⁵ Toisaalla Kettunen esittelee pastoraalipsykologian tieteenalaa seuraavasti: ”Pastoraalipsykologia on ymmärretty teologiseksi tieteenalaksi, jossa raamatullinen traditio ja hengelliset tapahtumat siirretään ja sovelletaan ihmisten nykyiseen elämäntodellisuuteen sillä tavalla, että psykologiset, ennen kaikkea syvyytensä psykologiset ja ihmisten välistä vuorovaikutusta koskeva tieto otetaan tulkinnaassa huomioon. Siten uskonnollisten ilmiöiden, kirkon opin ja toiminnan ymmärtämishorisontti laajenee, kun ne käsitetään olennaisesti myös persoonallisina prosesseina.”⁶ Näin Kettusen näkemys pastoraalipsykologiasta ei rajoitu sielunhoitoon tai evankelis-luterilaisen kirkon kontekstiin.

Vähäkangas kirjoittaa sielunhoidon terapeutisen näkökulman ja siihen liittyneen pastoraaliteologisen tutkimuksen kehittyneen Yhdysvalloissa sairaalakontekstissa.⁷ Tällä hän viittaa yhdysvaltalaiseen pastoriin Anton T. Boiseniin (1876–1965). Kuitenkin Boisenin voidaan ajatella olevan myös pastoraalipsykologian ”isän”. Boisen oli itse mielisairaalan potilaana psykoottisen tilan vuoksi 1920-luvulla. Hän huomasi sairaalaan messua toimittamaan tulleiden pappien kyllä tietävän paljon uskonnosta, mutta he eivät juurikaan puhuneet potilaille tai kuunnelleet heitä.⁸ Sairaalasta päästyään Boisen alkoi opiskella Harvardin yliopistossa muun muassa lisää psykoosisairaudesta ja myöhemmin hänet pestattiin papiksi samaan sairaalaan, jossa oli ollut potilaana. Hänen työtapansa oli aivan uudenlainen. Siinä korostui potilaiden eli seurakuntalaisten tilanteen kuunteleminen, siis ihmisten kohtaaminen heidän omien kysymystensä kanssa. Boisen oli aiemmin tehnyt myös sosiologista tutkimusta ja toi tästä tutkimusperinteestä käyttöön niin sanotun ”case study” -menetelmän.⁹ Näin hänen kehittämänsä clinical pastoral education -koulutus oli alusta asti monitieteinen tapa kouluttaa pappeja

parempaan ihmistuntemukseen. Tämä Boisenin koulutus oli tarkoitettu sekä sairaalassa että seurakunnissa työskenteleville papeille, jotta nämä osaisivat kohdata potilaita ja seurakuntalaisia paremmin heidän omassa sosiaalisessa ympäristössään. Boisen ei itse käytä kirjassaan pastoraalipsykologian tai pastoraaliteologian käsitteitä, vaan hän puhuu elävien ihmisdokumenttien lukemisesta.¹⁰ Toisaalla on puhuttu Boisenin alkuun saattamasta clinical pastoral movement -liikkeestä.¹¹ Itä-Suomen yliopistossa on käytännöllisen teologian soveltaviin opintoihin otettu aineksia näistä Boisenin kehittämistä menetelmistä. Soveltavissa opinnoissa pyritään siihen, että opiskelijat oppisivat paremmin tuntemaan sitä ihmisten todellisuutta, jonka he tulevat työssään kohtaamaan.

Pastoraalipsykologiassa on siis nähdäkseni jo alusta asti eli Anton Boisenin koulutuksista lähtien havaittavissa, kuinka kokemuksellinen, monitieteellinen ja soveltava käytäntö ja teoria ovat yhdessä saaneet aikaan sen, että teologia ja psykologia yhdessä ja samanarvoisina työskentelykumppaneina

1 Vähäkangas 2018, 70.

2 Sievers 2016.

3 Uskonnon psykoanalyysi ei ole kovin onnistunut käsite. Esimerkiksi tutkimusalan pioneerin Ana-Maria Rizzuto teoria mielen jumalakuvien kehityksestä tarkastelee ihmisen mieltä ja uskonnollisten representaatioiden syntyä, jumalakuvia ja ihmisen suhteessaolon kokemusta jumaluuden kanssa, eikä uskontoa sinänsä. Rizzuto 1979. Rizzuto itse on kutsunut harjoittamaansa tutkimusta ”antropologiseksi lääketieteeksi”, koska tarkastelukohteenä voi olla myös uskon ja kulttuurin suhde, yksilöllinen tai yhteisöllinen kokemus tai sosiaalisesti jaetut merkitykset. Rizzuto 2012, 186.

4 Vähäkangas 2018, 66.

5 Kettunen 2013, 261.

6 Kettunen 1994, 26–27.

7 Vähäkangas 2018, 66.

8 Boisen näki pappien toimittavan sairaalassa saman messun, jonka he olivat aamulla toimittaneet omassa seurakunnassaan. Niinpä heidän saarnansa eivät aina olleet tilanteeseen ja kuulijakuntaan nähden harkittuja. (Boisen 1936, 6.) Näin ollen Boisenin lähtökohta koulutuksen kehittämiseen oli homiletiikassa, ei sielunhoidollisissa tarpeissa sinänsä.

9 Boisen 1936, 6.

10 Boisen 1947, 5.

11 Eastman 1951, 16.

johtavat uuteen tietoon, nimenomaan pastoraalipsykologisiin teorioihin. Pastoraalipsykologia ei siis ole sama asia kuin uskontopsykologia, kuten Vähäkangas vihjaa.¹² Noin kolmekymmentä vuotta pastoraalipsykologian alalla työskennellyt Kielin yliopiston käytännöllisen teologian professori ja psykoanalyttikko Joachim Scharfenberg tarkentaa, että pastoraalipsykologiassa psykologian on oltava olemukseltaan hermeneuttista, dynaamista, psykohistoriallisesti suuntautunutta ja konflikteja käsittelevää psykologiaa. Vain näin se voi tehdä oikeutta uskonnollisen ihmiskäsityksen kantaville näkemyksille.¹³

Professori Vähäkangas lopettaa kirjoituksensa seuraavasti: ”Pastoraaliteologian erityispiirre on siinä, että se tarkastelee yksilön oman jumalakuvaan vaikutusta elämänmuutoksissa ja sitä, miten usko jumaluuteen tai korkeimpaan voimaan tulee todeksi arjen ja muutosten keskellä.”¹⁴ Oman käsitykseni mukaan näitä asioita tarkastelee nimenomaan pastoraalipsykologia. Muun muassa ihmisen jumalakuvaan muotoutumiseen ja elämän varrella tapahtuvaan muutokseen paneutuvaa pastoraalipsykologista tutkimusta on tehty Itä-Suomen yliopistossa (ja sitä ennen Joensuun yliopistossa) jo pitkään. Professori Vähäkankaan kirjoituksessa ei ole mainittu lainkaan tätä suomalaista pastoraalipsykologista tutkimusta kohtaamisesta, jumalakuvaista ja suhteessaolosta. Sen sijaan Vähäkangas puhuu yhdysvaltalaisesta relationaalisesta teologiasta.¹⁵ Kuitenkin esimerkiksi dosentti Matti Hyrckin luoma suhteessaolon perusmielikuvien teoria tarkastelee nimenomaan tätä Vähäkankaan peräämää näkökulmaa, jonka mukaan yksilön minuus rakentuu sosiaalisissa suhteissa ja merkitykselliset ihmissuhteet muokkaavat yksilön kokemusta omasta itsestä ja identiteetistä.¹⁶ Hyrckin teorian teologinen ansio on myös jumalakuvaisten rakentumisen tarkastelussa mielen representaatioina.¹⁷ Tässä Hyrck jatkaa objektisuhdeteoreettista psykoanalyttisen teorian käyttöä ja soveltamista ihmisen mielen jäsentämiseen aina johonkin suhteessa olevana olentona. Hyrckin teoria on huomioitu myös Suomen ulkopuolella.¹⁸

Professori Vähäkangas liittää dikotomisesti pastoraalipsykologian pastorin työhön, sairaalakon-

tekstiin sekä kirkon käytäntöihin ja pastoraaliteologian taas avarammaksi ”eletyksi teologiaksi”. Oman käsitykseni mukaan tämä eletty teologia lähestyy pastoraalipsykologiassa tärkeää kokemustiedon arvostamista.¹⁹ Emeritusprofessori Kettusen ansiot pastoraalipsykologian ja erityisesti hengellisen häpeän tutkijana jäävät professori Vähäkankaalta kokonaan huomiotta. Kuitenkin esimerkiksi Kettusen rippitutkimus²⁰ 1990-luvulta ja häpeätutkimus²¹ 2000-luvulta liikkuvat sairaalakontekstin ja institutionaalisen kirkon virallisen opetuksen ulkopuolella. Kettusen tutkimusten aineisto on kerätty elävästä teologiasta, tavallisilta ihmisiltä, eli Vähäkankaan sanoin Kettunen on mennyt teologiassaan: ”– – sinne, missä ihmiset liikkuvat ja missä he kokevat positiivisia ja negatiivisia kohtaamisia.”²² Myös oma pastoraalipsykologinen tutkimukseni tarkastelee muuta kuin institutionaalisen kirkon, sairaalan tai papin työtä.²³

Professori Vähäkangas ehdottaa pastoraaliteologian ottamista tutkimusalueen yläkäsitteeksi, jonka alla tutkimus järjestetään teemoittain. Professori ei mainitse pastoraalipsykologiaa lainkaan tässä yhteydessä erityisenä, omana teema-alueenaan. Käsitykseni mukaan pastoraalipsykologinen tutkimus ja teoria tuovat erityistä ymmärrystä ihmisen kokemusmaailmasta, niin yksilöiden, yhteisöjen kuin ryhmäilmioiden tasolla. Nämä monet tasot ovat uskonnollisuuden ja hengellisyyden tutkimuksessa tärkeitä. Toivon, että erilaisista viitekehyksistä lähtevällä syvyyspsykologisella ihmisen ja ihmisten ymmärtämisellä olisi edelleen sijansa käytännöllisen teologian oppiaineessa myös käsitteen tasolla. Siksi ehdotan tutkimusalueesta käytettäväksi sanaparia pastoraaliteologia ja pastoraalipsykologia.

Peppi Sievers, teol. tri
peppi.sievers@fimnet.fi

KIRJALLISUUS

Boisen, Anton T

1936 *The Exploration of the Inner World: A Study of Mental Disorder and Religious Experience*. New York: Harper and Brothers.

1947 *Problems in Religion and Life: A Manual for Pastors*. New York: Abingdon-Cokesbury Press.

Eastman, Fred

1951 ”Father of the Clinical Pastoral Movement: Anton T. Boisen and the Origin of the Movement for the Clinical Training of Theological Students”. *The Chicago Theological Seminary Register* 41: 1, 14–17.

Hyrck, Matti

2003 *Ihmismieli ja Jumala psykoanalyysin näkökulmasta*. Helsinki: Kirjapaja.

Kettunen, Paavo

1994 ”Mitä on pastoraalipsykologia?” *Sielunhoidon aika-kauskirja* 7. Toimittajat Kirsti Aalto & Martti Esko & Matti-Pekka Virtaniemi. Helsinki: Kirkon koulutuskeskus, Kirkon perheasiain keskus, Kirkon sairaalasielunhoidon keskus, 9–37.

1998 *Suomalainen rippi*. Helsinki: Kirjapaja.

2011 *Kätetty ja vaiettu: Suomalainen hengellinen häpeä*. Helsinki: Kirjapaja.

2013 *Auttava kohtaaminen 1: Sielunhoidon perusteet ja teologia*. Helsinki: Kirjapaja.

McDargh, John

2017 ”The Paradigm-Shifting Research of Ana-Maria Rizzuto.” *Ana-Maria Rizzuto and the Psychoanalysis of Religion. The Road to the Living God*. Ed. Reineke, Martha J. & Goodman, David M. London: Lexington Books, 1–45.

Rizzuto, Ana-Maria

1979 *Birth of the Living God*. Chicago: The University of Chicago Press.

2012 ”An Accidental Psychologist of Religion.” *Psychology of Religion: Autobiographical Accounts*. Ed. Jacob Belzen. New York: Springer, 185–200.

Scharfenberg, Joachim

2000 *Johdatus pastoraalipsykologiaan*. Suom. Merja Lehtilä. Toim. Paavo Kettunen. Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 98. Helsinki.

Sievers, Peppi

2016 *Uskonnollisten ja hengellisten kysymysten käsittely suomalaisissa psykoterapioissa*. Diss. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Vähäkangas, Auli

2018 ”Pastoraaliteologia tutkimusalana: Kokonaisvaltaisuus, kehollisuus ja konteksti kohtaamisissa.” *Teologinen Aikakauskirja* 123: 1, 66–74.

12 Vähäkangas 2018, 68.

13 Scharfenberg 2000, 48–49.

14 Vähäkangas 2018, 72.

15 Vähäkangas 2018, 69–70.

16 Hyrck 2003.

17 Mielen representaatio Jumalasta on yhdistelmä konseptuaalisesta jumalakäsitteestä (Concept of God) ja emotionaalisesta jumalakuvasta (Image of God); Rizzuto 1979, 47–48. Mielen representaatio Jumalasta sisältää henkilön tietoiset ja tiedostamattomat tunteet, minätilat, muistot, hajut, äänet, fyysiset aistimukset, maut, mielikuvat ja assosiaatiot, jotka kullakin annetulla hetkellä liittyvät henkilön mielessä sanasymboliin Jumala; McDargh 2017, 20.

18 ”Matti oli esitelmöimässä useita kertoja aiheesta Ruotsissa, Norjassa ja Saksassa kansainvälisissä sielunhoidon seminaareissa.” Riitta Hyrck sähköpostissa 8.3.2018.

19 Kettunen 2013, 261.

20 Kettunen 1998.

21 Kettunen 2011.

22 Vähäkangas 2018, 70.

23 Sievers 2016.